

BUDAPESTI
CORVINUS
EGYPTEM

facere ante remissio potestatem...
generacione...
piter dignitat q...
supremam potestatem...
CORVINUS

„Az egyén és a közérdek helyes összeegyeztetése teremti meg a legfontosabb feltételét annak, hogy a centralizáció túlzásai megszűnjenek, s több tere legyen az emberek spontán kezdeményezéseinek.”
Kornai János, 1957:177

Kornai János életmű-kurzus

Kurzus rövid ismertetése

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM

Rosta Miklós

Kornai: Túlzott központosítás

Ki Kornai János és miért érdemes olvasni és tanulni a műveit?

Kornai: Túlzott központosítás

Miről lesz szó?

A tárgy célja, hogy bemutassa Kornai János életművének legjelentősebb eredményeit és ezek hatását.

Szocialista rendszer és annak jelenségei – most is aktuális

Gazdasági növekedés – most is aktuális

Rendszerváltás – most is aktuális

Tervezés, ösztönzés és koordináció – most is aktuális

Túlzott központosítás – most is aktuális

Anti-equilibrium – most is aktuális

Innováció, kapitalista rendszer – most is aktuális

Rendszerparadigma, kutatási program – most is aktuális

Kik adnak elő a kurzuson?

Kornai tanítványok, kollégák és barátok:

- Berlinger Edina
- Chikán Attila
- Győrffy Dóra
- Hámori Balázs
- Király Júlia
- Laki Mihály
- Madarász Aladár
- Medvegyev Péter
- Mihályi Péter
- Piroska Dóra
- Rosta Miklós
- Simonovits András
- Száz János
- Vidovics-Dancs Ágnes

Utolsó előadáson Kornai János beszélget a kurzus hallgatóival

Adminisztrációs kérdések

- A tárgy zárthelyi dolgozattal zárul. A ZH-t a vizsgaidőszakban írjuk. A ZH kérdései az előadáson elhangzottakra és a kötelező irodalomra vonatkoznak. A ZH 100 pontos lesz.
- A TVSZ szerint lehetőség van az előadáson való részvételt jutalmazni, 10% értékben. Ezzel élünk ezen az órán is. Pl. Kahoot tesztek lesznek a kötelező irodalomból.
- Az előadásokra pontosan érkezzenek!
- 3 alkalommal dupla órát tartunk: október 8., október 15. és december 3.
- Kapcsolattartás: moodle rendszeren keresztül
- Tárgyfelelős: Rosta Miklós (miklos.rosta@uni-corvinus.hu)
- Demonstrátor: Nyisztor Tamás (nyisztortamas96@gmail.com)
- Előadásokról videó felvétel készül – kizárólag a tanárt vesszük fel, de aki hozzászól az órához, az hozzájárul ahhoz, hogy a hangját rögzítsük.

Miért érdemes Kornai olvasni és tanulni?

- Valóságközeli és problémacentrikus – elméleti és empirikus egyben
- Rendszerszintű elemzés egyik legnagyobb alakja
- Holisztikus megközelítés, nagy társadalmi problémákról való gondolatok
- Pozitív és normatív megállapítások szétválasztása
- Matematikai és verbális érvelés – mindkettő fontos és hasznos
- Valódi társadalomtudós – történelem, szociológia, politológia, pszichológia, stb. megjelenik a műveiben
- Nemzetközi hatás – komoly szakmai viták
- Ma is használhatjuk a magyar valóság megértéséhez

„a mi terveink nem tervjóslatok, nem
tervitalálgatások, hanem *tervutasítások*”
Sztálin – Idézi: Kornai 1957:170

Túlzott központosítás

Kornai, J. 1957: A gazdasági vezetés túlzott központosítása –
Kritikai elemzés könnyűipari tapasztalatok alapján.
Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest

Kornai, J. 2012: Központosítás és kapitalista piacgazdaság.
Népszabadság, 2012. január 28. 1 és 6-9. old.

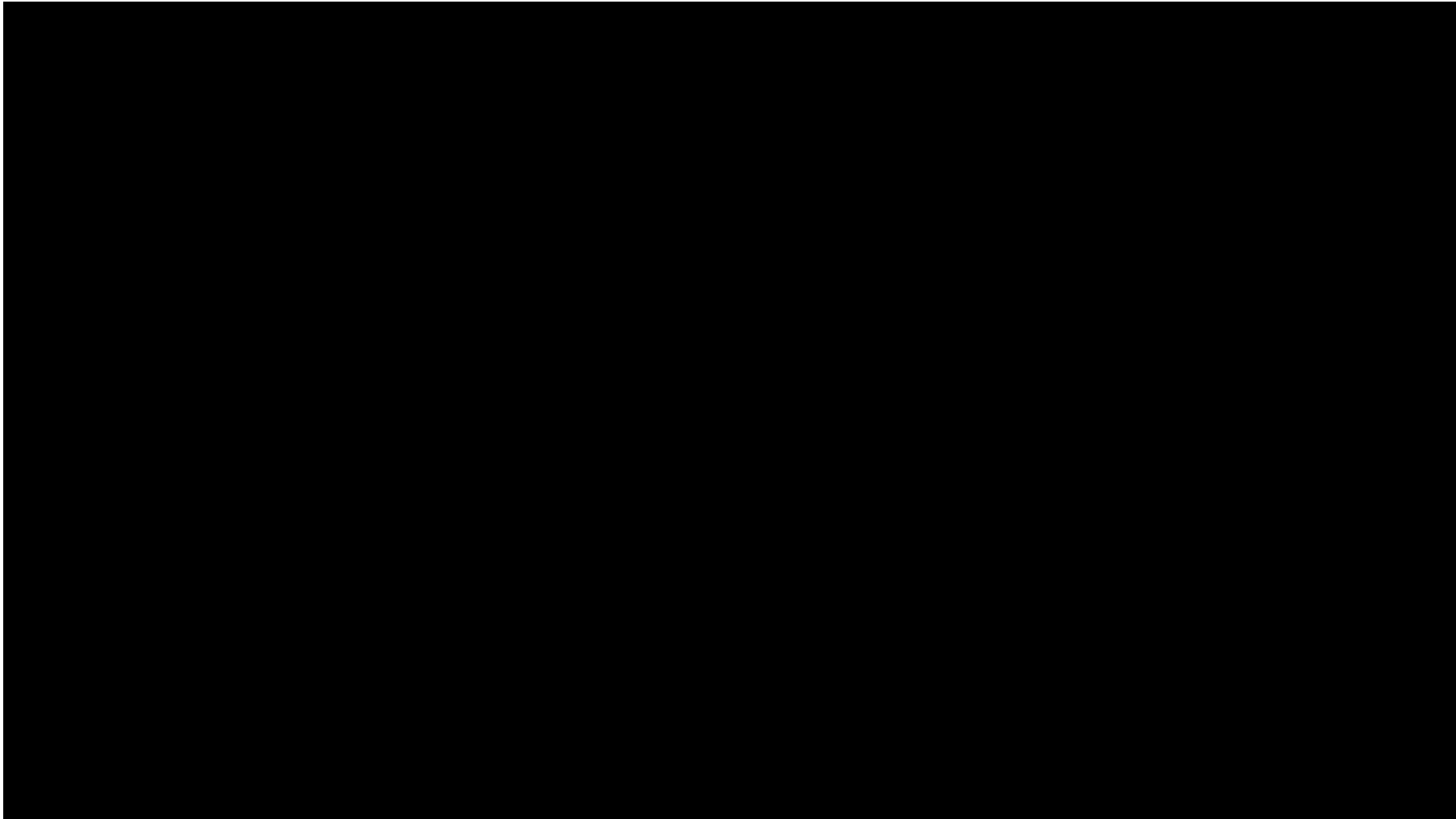
A gazdasági vezetés túlzott központosítása

Kritikai elemzés a könnyűipari tapasztalatok alapján

Kornai János

- Kiadva: 1957
- Kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Kandidátusi értekezés
- Mit tudunk a mű megszületésének időszakáról?
- Kornai: naiv reformer

Fogalmi tisztázás rögtön az elején

- Központosítás fogalma
- Reform fogalma
- Gazdasági mechanizmus keleten és mechanizmustervezés nyugaton

Hogyan tehetnénk a gazdaságot eredményesebbé és hatékonyabbá?

- Motiváció kérdésköre (anyagi és egyéb ösztönzők, tervek és utasítások)
- Mutatószámrendszerek felülvizsgálata
- Terv és annak megvalósulása
- Horizontális és vertikális kapcsolatok a gazdaságban (információ-áramlás és befolyásoló képesség)

Alapprobléma

„Akármilyen átfogóan építjük ki az utasítások rendszerét – sem a külföldi megrendelőt, sem a boltban vásárló vevőt nem utasíthatjuk arra, hogy mit vegyen. Ezért lehetetlen a kereslet és ezzel együtt a könnyűipari termelést 100%-os pontossággal tervezni”

Kornai 1957:20

Rigid tervek, amik nem is rigidek, nem is hatásosak

„A Minisztertanács 1955 elején egy határozatával megtiltotta a minisztériumoknak, hogy a negyedévi tervet menetközben módosítsák. A könnyűiparban ezt egy pillanatig sem tartották be. Később a Minisztertanács is módosította az eredeti döntését, s a szeptemberben megjelent újabb határozat értelmében mostmár negyedéven belül egyszer módosítható a terv [...] A gyakorlatban azonban még ezt az enyhébb tilalmat is rendszeresen áthágják”

Kornai 1957:26-27

Mi a baj a tervmutatókkal?

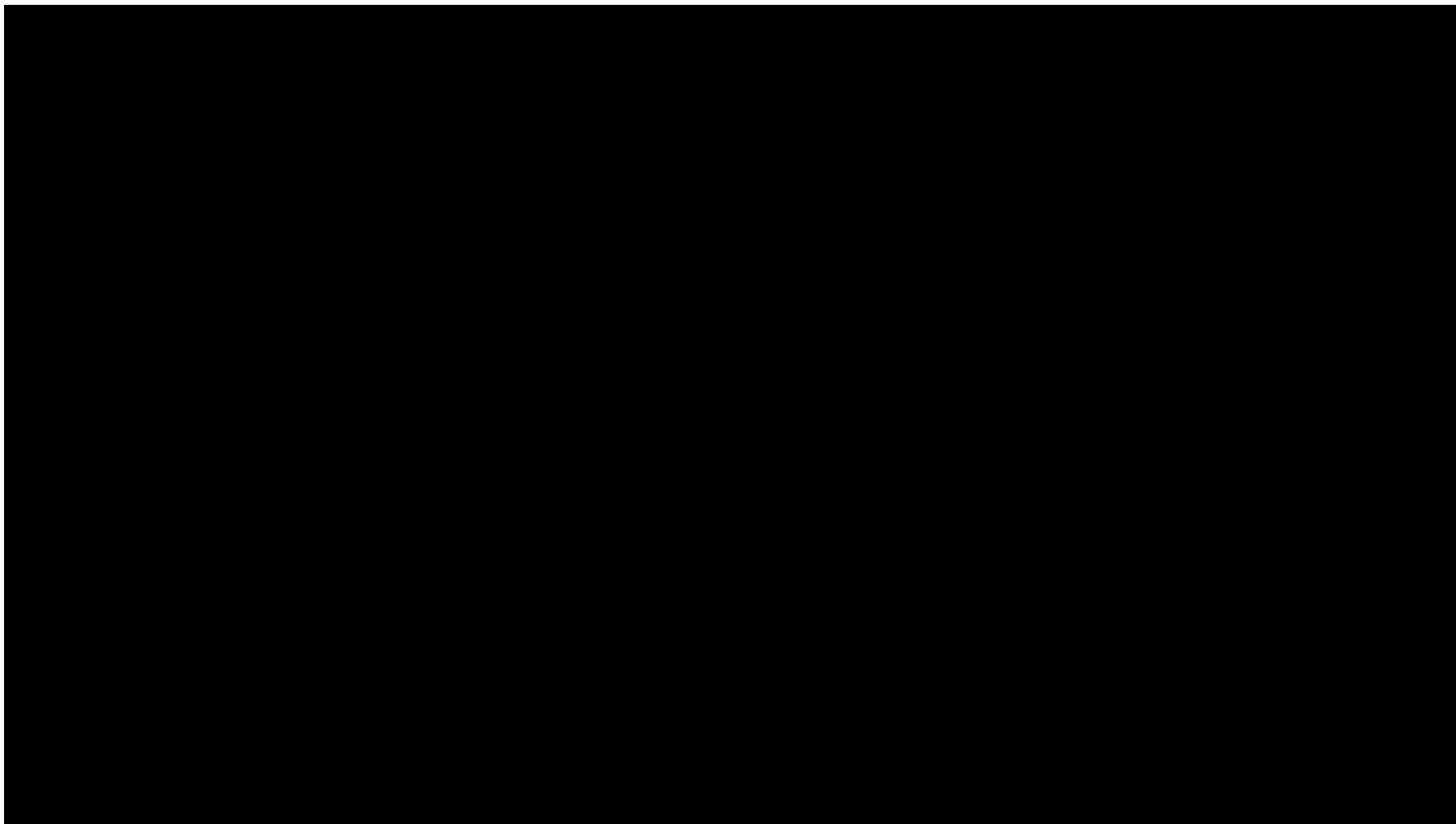
- Fetisizált tervmutatószámok
- Minőség és tervmutatók között nincs kapcsolat
- Mutatni kell az eredményt, nem elérni (terv optika)
- Egyén, vállalat és társadalmi érdek nem kapcsolódik össze.

„Reális adottságként számolnunk kell azzal, hogy a társadalmi termelés alapsejtje a vállalat. Szükségszerű, hogy a vállalat bizonyos fokig önálló gazdasági egységet alkosson. [...] De maga az önállóság gazdasági szükségszerűség.”

Kornai 1957:66

Kornai: Túlzott központosítás

- Gkarosok figyelem: Kornai jó kontrollingos lenne a műve alapján
- Önköltségcsökkentési prémium mikor jár. Akkor is, ha közben a tervet nem is teljesített a vállalat, ha a minőség nem is tartható.
- Mély elemzés a prémiumrendszeréről.
- Kornai erőteljesen érvel az egalitáriánus elosztás ellen és azt mondja, hogy aki többet és jobban dolgozik kapjon többet.
- „A felfelé ívelő pályafutás, a szó egészséges értelmében vett ‚karrier’ perspektívája, a ranglétrán való fokozatos előlépések s mindezzel együtt az alapfizetés rendszeres, fokozatos és számottevő emelése – óriási, pótolhatatlan anyagi (és tegyük hozzá: erkölcsi) ösztönző erő az emberek és különösen a műszaki értelmiség, a tisztviselők életében.”

Kornai 1955:78

„Az alapfizetési rendszer harmadik jellegzetes fogyatékosága: nagyon szűkek azok a határok, amelyek között az azonos munkakört betöltő dolgozók alapfizetése mozoghat.”

Kornai 1957:80

- Kornai a kapitalista rendszerrel hasonlította össze a magyar valóságot és – nem leírva, de egyértelműen – a kapitalistát tartotta eredményesebb rendszernek az ösztönzés szempontjából.
- Túlzott centralizáció gúzsba köti a vállalati döntéshozót, aki így alkalmatlan lesz a feladata ellátására.
- „A mai árrendszer, a jelenlegi gazdasági mechanizmus mellett a jövedelmezőség nem elég hűséges tükrözője a vállalati munka eredményességének.”

Kornai 1957:94

Politika és politikai agitáció viszonya a vállalatokhoz

- „A politikai felvilágosító munka képtelen teljes eredménnyel ellensúlyozni azokat a káros hatásokat, amelyeket jelenlegi gazdaságvezetési és anyagi ösztönzési módszereink szükségszerűen előidéznek.”

Kornai 1957:95

- „A termelési agitációban nagyon sok a kampányszerűség. Amikor egy-egy feladat, napirendre kerül’ – egyszer a pazarlás elleni harc, máskor a műszaki fejlesztés stb. – akkor minden figyelem erre irányul, s közben a többi feladat háttérbe szorul. Ez is gyakran végletekbe viszi, eltorzítja a vállalati vezetés munkáját.”

Kornai 1957:97

- Mennyiségi növekedés mint egyetlen kiemelt cél a termelésben jó ez? Teszi fel a kérdést Kornai. NEM!
- Egyéb követelmény:
- „minél kevesebb eleven és holt munka ráfordítással,
- minél kevesebb álló- és forgóalap lekötéssel,
- minél jobb minőségben,
- minél több terméket állítsunk elő,
- márpedig azokat a termékeket, amelyekre a társadalomnak leginkább szükséges van,
- s mindezt úgy, hogy ne veszélyeztessük, hanem elősegítsük a jövő termelését, a társadalom jövőbeli szükségleteinek kielégítését.”

Kornai 1957:108

Gazdasági mechanizmusok modellje

- Horizontális kapcsolatok – vállalat és vállalat között – ez lenne a domináns piacgazdasági körülmények között. Itt a szerepe elhanyagolható.
- Vertikális kapcsolatok
 - „A jelenlegi vertikális kapcsolatokra jellemző, hogy a ‚horizontális’ kapcsolatok, a vállalatok közötti forgalmi kapcsolat viszonylag csekély hatást, befolyást gyakorol a vállalat tevékenységére.”
 - A termékek útját az állami vállalatok között messzemenőleg központilag szabályozzák

Gazdasági mechanizmusok modellje

- Hol érvényesül a központ akarat (vertikális kapcsolat):
 1. A folyó termelés operatív központi irányítása – mennyit, mit és milyen önköltségen
 2. A beruházási rendszer – elosztás, tervezés, jóváhagyás, finanszírozás
 3. Pénzügyi és hitelrendszer
 4. Árrendszer – minden árat központilag hagynak jóvá
 5. Anyagi-műszaki ellátási rendszer – legfontosabb anyagok zömét központilag osztják el
 6. Külkereskedelem állami szabályozása – csak külkereskedelmi vállalaton keresztül
 7. A béralap és a létszám-gazdálkodás rendszere
 8. Vezetők központi kinevezésének, a vezető személyzet központi elosztásának rendszere

Az 1. a domináns érvényesítő eszköz. A módszer az utasítás és részben anyagi ösztönzők.

- Mely mutatókat fogják komolyan venni?
 - Amihez a főnök prémiuma kapcsolódik
 - Motivációs kérdés: „A vállalatok vezetőinek tehát közvetlen személyes érdekük fűződik ahhoz, hogy laza tervet kapjanak.”
Kornai 1957:118
- Mi lesz a többi mutató sorsa?
 - „Ez utóbbi előírásokat, tervszámokat is ,utasításnak’ hinni – merő illúzió, önáltatás.”
Kornai 1957:109
- Erről szól a modern stratégia tervezés: kiegyensúlyozott mutatószámrendszerek kellenek – Kornai már 1957-ben erről ír. Számos menedzsment irodalom hivatkozik is Kornaira.

- Mit eredményez a túlzott központosítás?
 - Gazdasági vezetők bürokratizmusra nevelése
 - Parancsolgatás munkastílusának elterjedése
 - Adminisztratív rendszabályok, a büntetések társadalmi hatása
 - Félelem minden spontaneitástól

„Az apparátus növekedése a túlzott centralizációból következik, mégpedig vastörvényszerűséggel.”

Kornai 1957:178

- Mit eredményez a túlzott központosítás?
 - A gazdasági mechanizmus miatt növekszik az apparátus, nem megoldás a létszámcsökkentés önmagában! Persze van visszahatás!
 - A túlzott központosítás a bizalmatlanság légkörét teremti meg. A helyi vezetőkkel szemben erős a bizalmatlanság, ami a központosítás miatt van, de egyben fokozza is azt!
 - Vállalati kollektíva nincs bevonva, nincs alulról jövő ellenőrzés és kezdeményezés, nincs érdekelttség.

„...a túlzott centralizáció: összefüggő, egységes mechanizmus, amelynek megvan a maga belső logikája, számos sajátos belső tendenciája, ,törvényszerűsége’.”

Kornai 1957:185

- Mély ellentmondásokat rejt magában. Mi a megoldás: 1) csökkentjük a centralizációt 2) még teljesebbé tesszük a centralizációt.
- Ágazatfüggő, hogy hol, milyen mértékű centralizációra van szükség.

Központosítás és kapitalista piacgazdaság

„Továbbra is meg vagyok győződve: az a legfőbb baj, hogy a demokrácia helyébe autokrácia lépett.” Kornai 2012:1

Példák:

- Minisztériumok száma
- MNB és PSZÁF összevonás + Monetáris Tanács tagjai + Alelnökök választása
- 4 helyett egy ombudsman
- Önkormányzatok jogköreinek szűkítése
- Megyei kormányhivatalok létrejötte
- APEH + VPOP = NAV
- Szakszervezetek helyett pl. Rendvédelmi Kar
- Országos Bírósági Hivatal létrejötte
- Média központosítása (NMHH + Médiatanács, médiapiac átalakítása)
- Magánnyugdíj-pénztárak vagyonának államosítása
- Közszolgáltató vállalatok összevonása
- KLIK, GYEMSZI, stb. (levéltáraknak, szociális intézményeknél, stb.)
- Kancellárok egyetemeken (úgy tűnik az egészségügyben is)
- MTA költségvetése és intézményhálózata
- Filmipar

Centralizáció definíciója

„Az államgépezeten belül erősödik a centralizáció, ha (i) a felettesnek kevesebb az alárendeltje és ennek következtében, adott irányítási és ellenőrzési kapacitása mellett, képes őket határozottabban dirigálni.

Erősödik a centralizáció, ha (ii) csökken az alá-fölérendeltségi szintek száma.

Erősödik a centralizáció, ha (iii) részletezettebbé válnak a parancsok. Könnyebbé válik (iv) a legfelsőbb politikai vezetés által kiválasztott emberek kinevezése minden fontos pozícióba.

A társadalom egészét tekintve erősödik a centralizáció, ha (v) korábban az államgépezeten kívül, autonóm módon végbement tevékenységek részben vagy egészben állami irányítás alá kerülnek. Vagy ha (vi) az államgépezeten kívül korábban állami felügyelet és beavatkozás nélkül végbemenő folyamatait a továbbiakban az állam felügyeli és azokba beavatkozik.

Kornai 2012:6

Központosítás koherens rendszert alkot

„Ez a megállapítás jogosít fel arra, hogy megállapítsam: nem változások véletlen gyűjteményével állunk szemben. Valamennyi felsorolt változásnak jól érzékelhető iránya van: erősíti a központosítást. Ezt a markáns, jól érzékelhető, mélyreható és szédítően gyors átalakulási folyamatot nevezem központosítási tendenciának.,,

Kornai 2012:6

Centralizáció és Decentralizáció jellemzői

Rövid és hosszú távú hatékonyság

„A decentralizáció kétségkívül sokféle pazarlással jár. Egymás mellett működnek olyan szervezetek, amelyek működési köre átfedi egymást. A kapacitások jelentős mértékben kihasználatlanok.”

Kornai 2012:7

Verseny

„A centralizáció, amennyire csak lehetséges, kiküszöböli a versenyt. Ezzel szemben a decentralizáció lételeme a rivalizálás.”

Kornai 2012:7

Centralizáció és decentralizáció jellemzői

Adaptáció és szelekció

„A magyar centralizátorok azt hiszik, hogy a hivatali iroda négy fala között pontosan megtervezhetik, majd törvényekben és más merev szabályokban rögzíthetik az átfedésmentes, az adminisztratív költségek megsokszorozódásától megszabadított struktúrákat. A decentralizálás óriási előnyeit akkor értjük meg, ha a társadalom mozgását figyeljük.” Kornai 2012:7

Információ

„A centralizált koordináció hibátlan működésének az lenne az egyik feltétele, hogy a döntéshozó pontosan előre lássa a körülmények alakulását. [...] A decentralizálás sok előnnyel jár ebből a szempontból. Gyakran egybeesik az, aki az információt megszerzi és az, aki fel is használja; ezért személyes érdeke minél pontosabb információt szerezni.” Kornai 2012:7

Centralizáció és decentralizáció jellemzői

Paternalizmus és öngondoskodás

„Minél inkább átfogja a társadalom egészét a centralizált állami koordináció, annál inkább az államra hárul az a feladat, hogy minden vonatkozásban ő gondoskodjék minden állampolgárról. A centralizáció és a paternalizmus ikertermékek, mint ahogy a decentralizáció és az öngondoskodás is azok.” Kornai 2012:7

Sokszínűség

„A hidegfejű technokratikus átszervezések összeforrott közösségeket vernek szét, szervezeteket fosztanak meg saját múltjuktól és helyükbe mesterségesen alakítanak ki új idegen környezeteket.” Kornai 2012:7

Centralizáció politikai céljai a mai rendszerben:

- Legyen minél rövidebb a kapcsolati lánc, amelyen a parancsok felülről lefelé lefutnak.
- Minden Főnök, Alfőnök és Al-Alfőnök legyen a mi saját megbízható emberünk. Minél lejjebb hatolunk a piramison belül embereink beépítésébe, annál jobb.
- A kinevezések fő kritériuma a lojalitás a piramis csúcsa iránt.
- Bármelyik két egymással alá-fölérendeltségi viszonyban álló szintről legyen is szó: erős legyen a függés. Az utasítást habozás nélkül teljesíteni kell!
- Akárcsak a katonaságnál, a vertikális koordináció mintaképénél: a lényeg a felülről lefelé áramló információ, az utasítás.
- A centralizált vertikális koordináció működésének feltétele a fegyelem. Ezt ki kell kényszeríteni adminisztratív eszközökkel.
- Természetesen a vertikális koordináció nemcsak büntet vagy fenyeget, hanem jutalmaz is.

A centralizáció működése hosszabb távon

„A vertikális koordináció, a hierarchikus parancsrendszer soha sehol sem működött kielégítően. Csikorgó gépezet. Ha zavarok támadnak, akkor a mechanizmus belső logikája szerint még tovább lépnek előre a központosítás útján.” Kornai 2012:8

„A centralizált rendszer logikája szerint minél inkább sűrűsödnek a bajok, annál inkább adminisztratív eszközökkel kell lecsapni.”

Kornai 2012:8

Mi a végső célja a centralizációnak?

„A hatalom a cél – és minden eszköz ennek a célnak van alárendelve. Ha a célnak és az eszközöknek ezt a machiavellista viszonyát jól megértettük, akkor megkaptuk az erős és egyre erősebb központosítási tendencia legfontosabb oksági magyarázatát.” Kornai 2012:7

Köszönöm szépen a figyelmet!

Rosta Miklós

miklos.rosta@uni-corvinus.hu

Kornai: Túlzott központosítás